THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI.

Педагогические механизмы развития функциональной грамотности у учащихся начальной школы.

Pedagogical mechanisms for developing functional literacy in primary school students.

Saidova Dilnoza Maripovna
Farg‘ona viloyati Pedagogik
mahorat markazi dotsenti
dilnozasaidova1385@gmail.com
SaidovaDM+998905841385
orcid.org 0009-0006-7249-2819

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari, uning ta’lim jarayonidagi ahamiyati va o‘quvchilarning kundalik hayotda egallagan bilimlarini amaliyotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, funksional savodxonlikni shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, muammoli ta’lim, amaliy topshiriqlar, fanlararo integratsiya va mustaqil fikrlashga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarning o‘rni tahlil qilingan. Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning o‘qish, matematik, tabiiy-ilmiy va axborot savodxonligini rivojlantirish orqali ularni hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga, muammolarni mustaqil hal etishga hamda olgan bilimlarini amaliy faoliyatda qo‘llashga tayyorlash yo‘llari asoslab berilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогические механизмы формирования функциональной грамотности у учащихся начальной школы, её значение в образовательном процессе и развитие у

учащихся навыков применения полученных знаний в повседневной жизни. Также анализируется роль современных педагогических технологий, интерактивных методов, проблемно-ориентированного обучения, практических заданий, междисциплинарной интеграции и самостоятельной мыслительно-ориентированной деятельности в формировании функциональной грамотности. Обосновываются способы подготовки учащихся к принятию правильных решений в жизненных ситуациях, самостоятельному решению проблем и применению полученных знаний в практической деятельности путем развития их читательской, математической, естественнонаучной и информационной грамотности в процессе начального образования.

Abstract. This article examines the pedagogical mechanisms for developing functional literacy in primary school students, its significance within the educational process, and the cultivation of skills that enable students to apply the knowledge they have acquired to their daily lives. It further analyzes the role of modern pedagogical technologies, interactive methods, problem-based learning, practical assignments, interdisciplinary integration, and activities designed to foster independent thinking in the development of functional literacy. The article substantiates approaches for preparing primary school students—through the development of their reading, mathematical, scientific, and information literacy—to make sound decisions in real-life situations, solve problems independently, and apply their knowledge in practical contexts.

Kalit so‘zlar: funksional savodxonlik, boshlang‘ich ta’lim, pedagogik mexanizmlar, o‘qish savodxonligi, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy savodxonlik, tanqidiy fikrlash, mustaqil ta’lim, interfaol metodlar, amaliy ko‘nikma, kompetensiyaviy yondashuv.

Ключевые слова: функциональная грамотность, начальное образование, педагогические механизмы, грамотность чтения, математическая

грамотность, грамотность в области естественных и научных наук, критическое мышление, самостоятельное обучение, интерактивные методы, практические навыки, компетентностный подход.

Keywords: functional literacy, primary education, pedagogical mechanisms, reading literacy, mathematical literacy, scientific literacy, critical thinking, independent learning, interactive methods, practical skills, competency-based approach.

Globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri yosh avlodni nafaqat bilimli, balki egallagan bilimlarini kundalik hayotda mustaqil qo‘llay oladigan, turli muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qiladigan, mustaqil fikrlaydigan va ijtimoiy hayotga faol moslasha oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Zamonaviy jamiyatda insonning muvaffaqiyati faqat ma’lum bir fan bo‘yicha bilimga ega bo‘lishi bilan emas, balki ushbu bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llay olishi, zarur axborotni izlab topishi, uni tahlil qilishi va to‘g‘ri xulosa chiqarishi bilan ham belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan, ta’lim jarayonida funksional savodxonlikni shakllantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta’lim bosqichida funksional savodxonlikni rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Chunki boshlang‘ich sinflar bolaning bilim olishga bo‘lgan munosabati, fikrlash qobiliyati, nutq madaniyati, mustaqil faoliyati va dunyoqarashi shakllanadigan muhim davrdir. Ushbu bosqichda o‘quvchilarga beriladigan bilimlar ularning keyingi ta’lim faoliyati uchun mustahkam poydevor yaratadi. Agar boshlang‘ich sinfdanoq o‘quvchi o‘rgangan bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga o‘rgatilsa, unda mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, axborot bilan ishlash va o‘z faoliyatini rejalashtirish ko‘nikmalari izchil rivojlanadi. Funksional savodxonlik tushunchasi keng mazmunga ega bo‘lib, shaxsning egallagan bilim, ko‘nikma va malakalaridan kundalik hayotda samarali foydalana olish qobiliyatini ifodalaydi. Bunda inson faqat o‘qish, yozish va hisoblashni bilishi bilan cheklanib qolmaydi, balki o‘z bilimlarini

turli hayotiy vaziyatlarga tatbiq etadi, ma’lumotlarni tushunadi, ularni tahlil qiladi, muammolarga yechim topadi va mustaqil qaror qabul qiladi. Demak, funksional savodxonlik nazariy bilim bilan amaliy faoliyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlaydigan muhim kompetensiyadir.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirish jarayoni bir nechta muhim yo‘nalishlarni qamrab oladi. Jumladan, o‘qish savodxonligi, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy savodxonlik, axborot va raqamli savodxonlik, kommunikativ savodxonlik hamda ijtimoiy savodxonlik ushbu jarayonning asosiy tarkibiy qismlari hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, o‘quvchining har tomonlama rivojlanishini ta’minlaydi. O‘qish savodxonligi funksional savodxonlikning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, o‘quvchining turli matnlarni o‘qishi, mazmunini tushunishi, asosiy g‘oyani aniqlashi, kerakli ma’lumotlarni ajratib olishi va o‘qiganlari yuzasidan xulosa chiqarish qobiliyatini anglatadi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qish savodxonligini shakllantirish faqat matnni ravon va ifodali o‘qish bilan cheklanmasligi kerak. O‘quvchi matn mazmunini anglay olishi, undagi voqea-hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushunishi, qahramonlarning xatti-harakatlariga munosabat bildirishi va olingan ma’lumotlarni hayotiy tajribasi bilan bog‘lay olishi lozim. Masalan, o‘quvchilarga kundalik hayotga oid e’lon, jadval, yo‘riqnoma, xat yoki qisqa axborot matnlarini o‘qib, ulardagi zarur ma’lumotlarni aniqlash topshirig‘ini berish mumkin. Bunda o‘quvchi matnni shunchaki o‘qib bermaydi, balki uning mazmunini anglaydi, kerakli ma’lumotni topadi va undan qanday foydalanish mumkinligini tushunadi. Masalan, kutubxona ish tartibi haqidagi matnni o‘qigan o‘quvchi kutubxonaning qaysi vaqtda ishlashini, kitob olish tartibini va kitobni qaytarish muddatini aniqlay olishi kerak. Bunday topshiriqlar o‘qish savodxonligini real hayot bilan bog‘lash imkonini beradi.

O‘qish savodxonligini rivojlantirishda o‘quvchilarning matn bilan mustaqil ishlash faoliyatiga alohida e’tibor qaratish zarur. Buning uchun matnni o‘qishdan

oldin mavzu yuzasidan taxminlar bildirish, o‘qish davomida asosiy ma’lumotlarni ajratish va o‘qib bo‘lgach, mazmunni tahlil qilish kabi bosqichlardan foydalanish samarali hisoblanadi. O‘quvchilarga “Matnda qanday muammo ko‘tarilgan?”, “Muallif qanday fikrni ilgari surmoqda?”, “Siz ushbu vaziyatda qanday yo‘l tutgan bo‘lardingiz?” kabi savollar berish ularning mustaqil fikrlash va tushunish qobiliyatini rivojlantiradi. Matematik savodxonlik ham boshlang‘ich ta’limda funksional savodxonlikni shakllantirishning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Matematik savodxonlik o‘quvchining matematik bilim va ko‘nikmalarini kundalik hayotda uchraydigan muammolarni hal qilishda qo‘llay olish qobiliyatidir. Bunda o‘quvchi sonlar, miqdorlar, o‘lchov birliklari, geometrik shakllar, jadval va diagrammalar bilan ishlashni bilishi, matematik munosabatlarni tushunishi hamda masalalarni mustaqil yecha olishi zarur. Boshlang‘ich sinf matematika darslarida funksional savodxonlikni shakllantirish uchun nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlar bilan bog‘lash muhimdir. Masalan, o‘quvchilarga do‘kondan xarid qilish, mahsulotlarning narxini taqqoslash, xarid uchun zarur mablag‘ni hisoblash, vaqtni aniqlash, masofani o‘lchash va kundalik sarf-xarajatlarni hisoblash bilan bog‘liq masalalar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar orqali o‘quvchilar matematik amallarning hayotdagi ahamiyatini tushunadilar. Tabiiy-ilmiy savodxonlik funksional savodxonlikning yana bir muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U o‘quvchilarning tabiat hodisalarini tushunishi, ilmiy bilimlardan foydalanishi, kuzatish va tajribalar orqali xulosa chiqarishi hamda atrof-muhit bilan bog‘liq muammolarga ongli munosabatda bo‘lishini anglatadi. Boshlang‘ich sinflarda tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirish orqali bolalarda tabiatga qiziqish, kuzatuvchanlik, ekologik madaniyat va ilmiy dunyoqarash rivojlanadi. Tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirishda o‘quvchilarni atrof-muhitni kuzatishga, tabiatdagi o‘zgarishlarni tahlil qilishga va turli hodisalarning sabablarini aniqlashga yo‘naltirish zarur. Masalan, o‘quvchilarga o‘simliklarning o‘sishi uchun qanday sharoitlar kerakligini aniqlash, suvning tabiatdagi aylanishini tushuntirish, ob-havo

o‘zgarishlarini kuzatish va turli jismlarning xususiyatlarini taqqoslash kabi topshiriqlar beriladi. Bunday faoliyat orqali o‘quvchilar bilimlarni tayyor holda qabul qilmay, balki kuzatish, tajriba va tahlil asosida o‘zlashtiradilar. Masalan, o‘quvchilarga bir xil turdagi ikkita o‘simlikdan biriga muntazam suv berish, ikkinchisiga esa suv bermaslik orqali ularning o‘sishidagi farqlarni kuzatish topshirig‘i berilishi mumkin. O‘quvchilar kuzatish natijalarini qayd etadilar, o‘zgarishlarni taqqoslaydilar va o‘simliklarning rivojlanishida suvning ahamiyati haqida xulosa chiqaradilar. Bu jarayon ularda sabab va oqibatni aniqlash, dalillar asosida fikr yuritish va ilmiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Funksional savodxonlikni rivojlantirishda axborot va raqamli savodxonlikning ahamiyati ham ortib bormoqda. Bugungi kunda o‘quvchilar turli axborot manbalari bilan ishlash, kerakli ma’lumotlarni topish, ularni tushunish va foydalanish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari zarur. Raqamli savodxonlik esa zamonaviy texnologiyalardan maqsadli, xavfsiz va samarali foydalanishni anglatadi.

Boshlang‘ich sinflarda axborot savodxonligini shakllantirish o‘quvchilarga ma’lumotlarning manbasini aniqlash, kerakli axborotni ajratib olish, uni boshqa ma’lumotlar bilan taqqoslash va ishonchliligini baholashni o‘rgatishdan boshlanadi. Masalan, biror tabiiy hodisa haqida turli manbalardan ma’lumot to‘plash, ularni taqqoslash va eng muhim ma’lumotlarni ajratib olish topshiriqlari berilishi mumkin. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarga internetdagi barcha ma’lumotlar ham to‘g‘ri bo‘lavermasligini, axborotdan foydalanishda ehtiyotkorlik zarurligini tushuntirishi lozim. Raqamli savodxonlikni rivojlantirishda elektron ta’lim resurslari, interaktiv taqdimotlar, elektron darsliklar va ta’lim platformalaridan maqsadli foydalanish mumkin. Biroq raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va amaliy faoliyatini cheklamasligi kerak. Aksincha, ular bilim olish, izlanish, ma’lumotlarni qayta ishlash va natijalarni taqdim etish jarayoniga xizmat qilishi zarur. Shu bilan birga, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga internet xavfsizligi, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va raqamli qurilmalardan me’yorida foydalanish

qoidalarini o‘rgatish muhimdir. Funksional savodxonlikning muhim jihatlaridan yana biri kommunikativ savodxonlikdir. Kommunikativ savodxonlik o‘quvchining o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda aniq ifodalashi, suhbatdoshni tinglashi, savollarga javob berishi, fikr almashishi va turli muloqot vaziyatlarida to‘g‘ri munosabat bildira olishini anglatadi. Boshlang‘ich ta’limda ushbu kompetensiyani rivojlantirish o‘quvchilarning nutq boyligini oshirish, fikrni mantiqiy ketma-ketlikda bayon qilish va muloqot madaniyatini shakllantirish bilan bog‘liq.

Ijtimoiy savodxonlik ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining funksional rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Ijtimoiy savodxonlik shaxsning jamiyatdagi munosabatlarni tushunishi, o‘z huquq va majburiyatlarini anglashi, jamoat qoidalariga rioya qilishi, boshqa insonlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etish qobiliyatidir. Boshlang‘ich sinflarda ushbu savodxonlikni shakllantirish orqali o‘quvchilarda mas’uliyat, intizom, o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va fuqarolik madaniyati rivojlanadi. Masalan, o‘quvchilarga maktabdagi tartib-qoidalar, jamoat joylarida o‘zini tutish, yo‘l harakati xavfsizligi, atrof-muhitni muhofaza qilish va o‘zaro munosabatlar bilan bog‘liq hayotiy vaziyatlar taqdim etiladi. Ular ushbu vaziyatlarni tahlil qilib, to‘g‘ri xatti-harakatlarni aniqlaydilar. Bu jarayonda o‘quvchilar faqat qoidalarni yodlab qolmay, balki ularning mazmuni va hayotiy ahamiyatini ham tushunadilar. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirish o‘z-o‘zidan amalga oshmaydi. Bu jarayon maqsadli tashkil etilgan pedagogik faoliyat, samarali metodlar, mazmunli topshiriqlar va muntazam baholash mexanizmlarini talab qiladi. Pedagogik mexanizmlar deganda ta’lim maqsadlariga erishishni ta’minlaydigan mazmun, metod, vosita, tashkiliy shakl va baholash usullarining o‘zaro uyg‘un tizimi tushuniladi. Birinchi muhim pedagogik mexanizm ta’lim mazmunini hayotiy vaziyatlar bilan bog‘lash hisoblanadi. O‘quvchilar o‘zlashtirayotgan bilimlarining kundalik hayotda qanday qo‘llanishini tushunishlari kerak. Agar dars jarayonida faqat nazariy ma’lumotlar berilib, ularning amaliy ahamiyati ochib berilmasa,

o‘quvchilarda funksional savodxonlik yetarli darajada shakllanmaydi. Shu sababli har bir fan mazmuniga hayotiy misollar, amaliy masalalar, kuzatishlar va mustaqil bajariladigan topshiriqlarni kiritish zarur. Ikkinchi pedagogik mexanizm muammoli ta’limni tashkil etishdir. Muammoli ta’lim jarayonida o‘quvchilar oldiga aniq bir muammo qo‘yiladi va uning yechimini mustaqil izlashga yo‘naltiriladi. Bu yondashuv o‘quvchilarda fikrlash, tahlil qilish, dalillar keltirish va qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, “Nima uchun suvni tejash kerak?”, “Maktabda chiqindilarni kamaytirish uchun qanday choralar ko‘rish mumkin?”, “Berilgan mablag‘ni qanday qilib to‘g‘ri taqsimlash mumkin?” kabi savollar asosida o‘quvchilarning amaliy fikrlash faoliyatini rivojlantirish mumkin. Uchinchi pedagogik mexanizm fanlararo integratsiyani ta’minlashdir. Funksional savodxonlikni shakllantirishda alohida fanlar doirasida beriladigan bilimlarni o‘zaro bog‘lash muhim ahamiyatga ega. Chunki real hayotdagi muammolarni hal qilishda o‘quvchi bir vaqtning o‘zida turli fanlarga oid bilimlardan foydalanadi. Masalan, “Suvni tejash” mavzusini o‘rganishda o‘quvchilar tabiiy fanlardan suvning ahamiyati haqida bilim oladilar, matematikadan suv sarfini hisoblaydilar, ona tilidan mavzu bo‘yicha matn tuzadilar va o‘z xulosalarini yozma shaklda ifodalaydilar. Bunday integratsiya bilimlarning yaxlitligini ta’minlaydi. To‘rtinchi pedagogik mexanizm mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirishdir. O‘quvchilarni mustaqil izlanishga, kerakli ma’lumotlarni topishga, ularni tahlil qilishga va o‘z faoliyati natijalarini baholashga o‘rgatish funksional savodxonlikning muhim shartidir. Buning uchun ularga mustaqil kuzatish, kichik tadqiqotlar olib borish, ma’lumot to‘plash va xulosalar tayyorlashga oid topshiriqlar berilishi lozim. O‘qituvchi esa bu jarayonda yo‘naltiruvchi va maslahat beruvchi vazifasini bajaradi. Beshinchi pedagogik mexanizm ta’limni differensiallashtirish va individuallashtirish hisoblanadi. Har bir o‘quvchining bilim darajasi, qobiliyati, qiziqishi va o‘zlashtirish sur’ati turlicha bo‘ladi. Shu sababli barcha o‘quvchilarga bir xil murakkablikdagi topshiriqlarni berish kutilgan natijani bermasligi mumkin. O‘qituvchi

o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda turli darajadagi topshiriqlarni ishlab chiqishi kerak. Masalan, ayrim o‘quvchilarga matndan asosiy ma’lumotni topish, boshqalarga ma’lumotlarni taqqoslash, yana bir guruhga esa mustaqil xulosa chiqarish topshirilishi mumkin. Bunday yondashuv har bir bolaning o‘z imkoniyatlari doirasida rivojlanishini ta’minlaydi. Oltinchi pedagogik mexanizm samarali baholash tizimini tashkil etishdir. Funksional savodxonlikni baholashda o‘quvchining faqat nazariy bilimlari emas, balki ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyati ham aniqlanishi lozim. Shu sababli an’anaviy nazorat topshiriqlari bilan bir qatorda hayotiy mazmunga ega masalalar, amaliy topshiriqlar, matnlarni tahlil qilish, jadval va diagrammalar bilan ishlash hamda muammoli vaziyatlarga yechim topish kabi faoliyat turlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Baholash jarayonida formativ baholashning imkoniyatlaridan foydalanish ham muhimdir. Formativ baholash o‘quvchining o‘quv faoliyatini muntazam kuzatish, uning yutuq va qiyinchiliklarini aniqlash hamda rivojlanishi uchun zarur tavsiyalar berishga asoslanadi. Masalan, o‘quvchi matn mazmunini to‘liq tushunmagan bo‘lsa, unga asosiy fikrni aniqlashga yordam beruvchi savollar beriladi. Matematik topshiriqda qiyinchilikka duch kelgan o‘quvchiga esa masala shartini tahlil qilish va yechim bosqichlarini aniqlash bo‘yicha ko‘rsatmalar beriladi. Bunday yondashuv o‘quvchining o‘z xatolarini anglashiga va ularni mustaqil tuzatishiga yordam beradi.

Funksional savodxonlikni rivojlantirishda o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi ham muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy pedagog o‘quvchilarga tayyor bilimlarni yetkazish bilan cheklanmasdan, ularni mustaqil fikrlashga, izlanishga va amaliy faoliyatga yo‘naltirishi kerak. Buning uchun o‘qituvchi zamonaviy ta’lim metodlarini bilishi, fanlararo bog‘liqlikni ta’minlay olishi, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi va dars jarayonini hayotiy vaziyatlar asosida tashkil etishi lozim. O‘qituvchi tomonidan yaratiladigan ta’limiy muhit ham funksional savodxonlikning shakllanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchi o‘z

fikrini erkin bildirishi, savol berishi, xato qilishdan qo‘rqmasligi va mustaqil xulosa chiqarishi uchun sinfda ijobiy psixologik muhit bo‘lishi zarur. O‘qituvchi o‘quvchilarning har qanday asosli fikrini tinglashi, ularning tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi va o‘zaro hurmatga asoslangan munosabatlarni shakllantirishi kerak. Shuningdek, funksional savodxonlikni shakllantirishda ota-onalar bilan hamkorlik qilish ham katta ahamiyatga ega. Chunki bola egallagan bilimlarini nafaqat maktabda, balki oilaviy va kundalik hayotda ham qo‘llashi kerak. Ota-onalar farzandlariga kundalik hayotdagi oddiy vazifalarni mustaqil bajarish imkonini berishlari, xaridlar paytida hisob-kitob qilishga jalb etishlari, kitob o‘qish va muhokama qilishga rag‘batlantirishlari, turli masalalar yuzasidan fikr bildirishlariga sharoit yaratishlari maqsadga muvofiqdir. Masalan, oilaviy xaridlar uchun kerakli mahsulotlar ro‘yxatini tuzish, mahsulot narxlarini taqqoslash, xarid uchun sarflanadigan mablag‘ni hisoblash yoki kundalik rejani tuzish orqali bolada funksional savodxonlikning dastlabki ko‘nikmalari mustahkamlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirishda xalqaro baholash dasturlarining mazmunini ham hisobga olish muhimdir. Xususan, PISA xalqaro baholash dasturi o‘quvchilarning o‘qish, matematik va tabiiy-ilmiy savodxonligini real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish darajasini baholashga yo‘naltirilgan. PIRLS tadqiqoti esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnni o‘qish va tushunish ko‘nikmalarini aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotlar ta’lim jarayonida o‘quvchilarning faqat bilimlarni eslab qolishiga emas, balki ularni anglash, tahlil qilish, qo‘llash va baholashiga e’tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi. PIRLS tadqiqotining mazmunidan kelib chiqib, boshlang‘ich sinflarda badiiy va axborot matnlari bilan ishlashga alohida e’tibor berish lozim. O‘quvchilar matndagi aniq ma’lumotlarni topish, bevosita xulosalar chiqarish, ma’lumotlarni talqin qilish va mazmunni baholash kabi ko‘nikmalarni egallashlari zarur. PISA yondashuviga mos ravishda esa matematik va tabiiy-ilmiy bilimlarni hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga yo‘naltirilgan topshiriqlarni ko‘paytirish maqsadga muvofiqdir.

Funksional savodxonlikni rivojlantirish jarayonida uchraydigan muammolardan biri ayrim hollarda ta’limning nazariy bilimlarni o‘zlashtirishga haddan tashqari yo‘naltirilishidir. Natijada o‘quvchilar ma’lum qoidalarni yodlab olishlari mumkin, biroq ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llashda qiyinchilikka duch keladilar. Bunday holatning oldini olish uchun dars mazmunini amaliy topshiriqlar bilan boyitish, o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini kengaytirish va bilimlarni kundalik hayot bilan bog‘lash zarur. Yana bir muammo o‘quvchilarning matn bilan ishlash, ma’lumotlarni tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalaridagi farqlar bilan bog‘liq. Ayrim o‘quvchilar matnni ravon o‘qisalar-da, uning asosiy mazmunini tushunishda qiynaladilar. Boshqalari esa matematik amallarni bajarishni bilsalar-da, masala shartini tahlil qilish va kerakli amalni tanlashda qiyinchilikka duch keladilar. Bunday vaziyatlarda o‘qituvchi o‘quvchining aynan qaysi ko‘nikmasida muammo mavjudligini aniqlashi va individual yondashuv asosida qo‘shimcha topshiriqlar tashkil etishi kerak. Funksional savodxonlikni shakllantirishda ta’lim natijalarining izchilligini ta’minlash ham muhimdir. Bu jarayon faqat bitta sinf yoki bitta fan doirasida amalga oshirilmasligi kerak. O‘quvchining bilim va ko‘nikmalari bosqichma-bosqich murakkablashib borishi, quyi sinflarda shakllangan dastlabki malakalar yuqori sinflarda yanada rivojlantirilishi lozim. Masalan, birinchi sinfda matndan oddiy ma’lumotlarni topishga o‘rgatilgan o‘quvchi keyingi sinflarda matn mazmunini tahlil qilish, ma’lumotlarni taqqoslash va mustaqil xulosa chiqarish darajasiga yetishi kerak. Xuddi shuningdek, matematik savodxonlik ham oddiy hisob-kitoblardan boshlab murakkabroq hayotiy masalalarni hal qilishgacha izchil rivojlantiriladi. Shunday qilib, funksional savodxonlikni shakllantirish boshlang‘ich ta’limning barcha tarkibiy qismlarini qamrab oladigan yaxlit pedagogik jarayondir. Uning samaradorligi o‘qituvchi tomonidan tanlangan metodlar, ta’lim mazmuni, amaliy topshiriqlar, fanlararo integratsiya, mustaqil faoliyat va baholash mexanizmlarining o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq. O‘quvchilarga beriladigan bilimlar hayotiy mazmun

kasb etgan taqdirdagina ular bu bilimlardan kundalik faoliyatda samarali foydalana oladilar.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirish bugungi ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki funksional savodxonlik o‘quvchining faqat o‘quv fanlarini o‘zlashtirish darajasini emas, balki uning hayotga tayyorligi, mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qilishi va ijtimoiy muhitga moslashish qobiliyatini ham belgilaydi. Boshlang‘ich ta’limda o‘qish, matematik, tabiiy-ilmiy, axborot, raqamli va kommunikativ savodxonlikni o‘zaro uyg‘unlikda rivojlantirish orqali har tomonlama yetuk shaxsni tarbiyalash mumkin. Funksional savodxonlikni shakllantirish uchun, avvalo, ta’lim mazmunini hayotiy vaziyatlar bilan boyitish, muammoli ta’lim va fanlararo integratsiyadan foydalanish, o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini kengaytirish, individual yondashuvni ta’minlash hamda amaliy natijalarni baholash tizimini takomillashtirish zarur. Shuningdek, o‘qituvchi va ota-onalar hamkorligini kuchaytirish, o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Eng muhimi, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi olgan bilimini shunchaki yodlab qolmasdan, uni hayotda qo‘llay olishi, mustaqil fikr yuritishi, o‘z qarashlarini asoslay olishi va turli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilishga intilishi kerak. Ana shunday yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni kelajakda bilimli, mustaqil, mas’uliyatli va raqobatbardosh avlodni voyaga yetkazishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi.

4. OECD. *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework*. – Paris: OECD Publishing, 2023.
5. IEA. *PIRLS 2021 International Results in Reading*. – Boston College, 2023.
6. Dewey J. *Democracy and Education*. – New York, 1916.
7. Bloom B.S. *Taxonomy of Educational Objectives*. – New York, 1956.
8. Vygotsky L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. – Harvard University Press, 1978.
9. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent.
10. Mavlonova R. va boshqalar. Pedagogika. – Toshkent.